

Spreekbeurtpakket Fries

Handig voor spreekbeurten, verslagen, schoolopdrachten etc.

Aangeboden door www.streektaal.net

Inhoudsopgave:

Inleiding	2
Gebied	2
Aantal sprekers	2
Status	2
Publieke diensten	2
Media	2
Onderverdeling van de Friese dialecten	4
Stadsfries	4
Fries in het bestuurlijk verkeer	5
Wanneer kan ik de overheid in het Fries aanspreken of schrijven?.....	5
Mag de overheid het Fries altijd gebruiken in mondelinge contacten?	5
Mag de overheid het Fries altijd gebruiken in schriftelijke contacten?	5
Welke regels gelden er voor schriftelijke stukken?.....	5
Wanneer kan ik een Nederlandse vertaling van een Fries stuk krijgen?	5
Fries in de gemeenteraad en Provinciale Staten.....	5
Waar is het gebruik van het Fries wettelijk geregeld?	6
Fries in het onderwijs	7
De tweetalige school	7
Fries als vak	7
Speciaal onderwijs	7
Voortgezet onderwijs.....	7
Lager en middelbaar beroepsonderwijs.....	8
Hoger (beroeps)onderwijs.....	8
Universiteit	8
Fries in cultuur, wetenschap en godsdienst	9
Cultuur	9
Wetenschap	9
Godsdienst	9

INLEIDING

Gebied

Met 'Fries' wordt door de meeste mensen het Westlauwer Fries bedoeld. Westlauwer Fries (Westlauwersk Frysk, het Fries ten westen van de Lauwer) wordt gesproken in de Nederlandse provincie Friesland en in de meest westelijke delen van Groningen. Buiten Nederland worden deze dialecten 'Westfries' genoemd, maar binnen Nederland refereert deze naam aan de dialecten van Noord-Holland, die van oorsprong Hollands zijn (weliswaar met enkele Friese invloeden).

Aantal sprekers

Friesland heeft meer dan 600.000 inwoners, waarvan er 450.000 Fries kunnen spreken. Voor ongeveer 350.000 is het de moedertaal. Het aantal sprekers in aanpalende gebieden in Groningen ligt waarschijnlijk rond de 3.000. Een sociolinguïstisch onderzoek uit 1994 gaf aan dat 94% van de hele Friese bevolking het Fries kan begrijpen, 74% kan het spreken, 65% kan het lezen en 17% kan het schrijven. De sprekers van het Fries vormen een (grote) meerderheid op het platteland, en een (hele kleine) minderheid in de steden, op de Waddeneilanden en de Stellingwerven (waar van oorsprong een Nedersaksisch dialect wordt gesproken).

Status

Friesland is al sinds een aantal decennia door de Nederlandse overheid als tweetalige provincie erkend. In 1996 werd het Europees Verdrag voor Regionale en Minderheidstalen in Nederland geratificeerd, waaronder het Fries volgens hoofdstuk III (48 opties voor taalbescherming) erkend werd. In 2001 werd een Convenant Friese Taal en Cultuur tussen de Nederlandse overheid en de provincie Friesland gesloten. Dit document is de implementatie van bovengenoemd Europees Verdrag. In 1995 werd het officieel toegestaan om Fries te spreken in lokale en provinciale samenkomsten. Sinds 1997 is het ook officieel toegestaan om Fries te gebruiken voor het gerecht, alhoewel het spreken ervan natuurlijk al oogluikend werd toegelaten. Door een aantal wetswijzigingen in de laatste jaren zijn officiële stukken in het Fries vrijwel altijd rechtsgeldig. In 1980 werd Fries een vak op de basisschool, in 1993 ook in de eerste vijf jaar van het voorgezet onderwijs. Al in de jaren zeventig was het mogelijk om Fries als examenvak te kiezen. De provinciale overheid en diverse gemeentes zijn sinds kort begonnen met actief taalbeleid. In de afgelopen tien jaar zijn er nu vier plattelandsgemeentes waarin de officiële plaatsnaam de Friese is. Bijna alle gemeentes op het vasteland hebben tweetalige plaatsnaamborden.

Publieke diensten

In het algemeen kan Fries worden gesproken met publieke instellingen. De provincie en deelstaten hebben dit onderwerp tot beleid gemaakt. Documenten van de overheid zijn echter vaak enkel in het Nederlands opgesteld; Friese of tweetalige documenten zijn zeer zeldzaam. In de rechtszaal is het alle partijen, inclusief de gedaagde en de getuigen, toegestaan Fries te spreken. Als het nodig is, kan er een tolk worden ingeschakeld. De kantongerechten accepteren Friese teksten, maar dit kan problemen opleveren bij eventueel hoger beroep.

Friese documenten zijn niet wettelijk bindend. Verder zijn (plaatsnaam)borden in het Nederlands, Fries of tweetalig, afhankelijk van de keus van de betreffende gemeente.

Media

Jaarlijks wordt 37 uur Friese televisie op de nationale TV uitgezonden: elke zondag een half uurtje (op Ned. 1) en 20 minuten per week voor schoolradio en schooltelevisie (iedere woensdag). De regionale zender "Omrop Fryslân" (Omroep Friesland) zendt iedere dag anderhalf uur TV uit (dit wordt dan de hele avond herhaald, en ook éénmaal de volgende ochtend). Omrop Fryslân zendt ook nog eens 80 uur

Friese radio per week uit. Er zijn geen kranten, weekbladen of maandbladen die helemaal in het Fries verschijnen. In beide provinciale kranten verschijnen slechts sporadisch artikelen in het Fries, die allemaal gaan over culturele zaken in de provincie. Wel worden Friese citaten in alle artikelen (mits aanwezig) in het Fries weergegeven.

Er is een redelijk grote literaire productie. Er is één professioneel Fries theater, dat redelijk veel bezoekers trekt. In de meeste plaatsen komen amateur dramagroepen voor.

ONDERVERDELING VAN DE FRIESE DIALECTEN

Het Fries kan worden onderverdeeld in:

- ❖ Westerlauwers Fries (Frysk), weer onder te verdelen in:
 - Kleifries (in de Kleistreek)
 - Woudfries (in de Friese Wouden)
 - Zuidwesthoeks (in de Zuidwesthoek)
 - Hindeloopers (in Hindeloopen)
 - Aasters en Westers (op resp. Oost- en West-Terschelling)
 - Schiermonnikoogs of Eilanders (op Schiermonnikoog)
- ❖ Saterfries (in Saterland; Fräisk, in het district Cloppenburg, Duitsland)
- ❖ Noord-Fries (in Noord-Friesland; Friisk, ten zuiden van de Deens-Duitse grens). Binnen het Noord-Fries kunnen een eilandvariant en een vastelandvariant worden onderscheiden.

In de Nederlandse provincie Friesland is op basis van het Kleifries en Woudfries een Standaardfries ontwikkeld, dat als onderwijs- en bestuurstaal in Friesland wordt gebruikt.

Het Westerlauwers Fries en het Saterfries staan relatief dicht bij elkaar. Deze beide varianten worden samen officieus wel als Zuid-Fries aangeduid. De verschillen met het sterk door het Deens beïnvloede Noord-Fries zijn aanzienlijk.

Stadsfries

Bij een onderverdeling in Friese dialecten kan een verwijzing naar het zogenaamde Stadsfries niet ontbreken. Sinds de 16^e eeuw wordt in de voornaamste Friese steden, alsmede in enkele andere grote plaatsen, zoals Harlingen, een Hollands-Friese mengtaal gesproken, enigszins misleidend bekend als Stadsfries. Deze taalvariant, die meestal gewoon tot het Nederlands gerekend wordt, spreekt men ook in Het Bildt, op Ameland en in Midsland op Terschelling.

FRIES IN HET BESTUURLIJK VERKEER

Wanneer kan ik de overheid in het Fries aanspreken of schrijven?

Iedereen kan het Fries gebruiken in mondelinge of schriftelijke contacten met overheidsorganen die in de provincie Friesland zijn gevestigd. Een brief naar het Provinciehuis in Leeuwarden mag dus in het Fries geschreven worden. Ook kan iemand die met een Friese gemeente belt, dat in het Fries doen.

Er is wel een uitzondering, namelijk als u gevraagd wordt om toch het Nederlands te gebruiken omdat het Fries de communicatie te veel bemoeilijkt. U kunt hierbij denken aan een gespecialiseerde Rijksdienst die wel een vestiging in Friesland heeft, maar waarvan de medewerkers niet voldoende in staat zijn het Fries te lezen of te spreken.

Mag de overheid het Fries altijd gebruiken in mondelinge contacten?

In het mondelinge verkeer tussen burgers en overheid binnen de provincie Friesland mag het overheidsorgaan zich van het Fries bedienen. Als de burger (of: bedrijf/organisatie) vraagt om toch het Nederlands te gebruiken omdat het Fries de communicatie te veel bemoeilijkt, dan zal het overheidsorgaan aan dat verzoek moeten voldoen.

Mag de overheid het Fries altijd gebruiken in schriftelijke contacten?

Stukken die algemeen verbindende voorschriften (bijvoorbeeld een verordening) of beleidsregels inhouden, moeten ook in het Nederlands zijn opgesteld. Voor deze situaties bestaat er dus een verplichte dubbeltaligheid. Iedereen, Friestalig of Nederlandstalig, moet die voorschriften en beleidsregels immers kunnen lezen. Stukken waarvoor deze verplichte dubbeltaligheid geldt, worden in ieder geval ook in het Nederlands bekendgemaakt of ter inzage gelegd. Dat hoeft niet als in alle redelijkheid kan worden aangenomen dat daar geen behoefte aan is.

Verder moeten stukken (ook) in het Nederlands geschreven zijn, wanneer ze bestemd zijn voor overheidsorganen of voor bestuursorganen van de centrale overheid die buiten Friesland gevestigd zijn. U kunt hierbij denken aan een brief van de provincie Friesland aan een Ministerie in Den Haag.

Welke regels gelden er voor schriftelijke stukken?

Overheidsorganen die in Friesland zijn gevestigd en die niet tot de centrale overheid behoren (dus de Friese gemeenten, de provincie, waterschappen en dergelijke), kunnen regels opstellen over het gebruik van het Fries in schriftelijke stukken. In deze regels kan worden bepaald dat schriftelijke stukken óf in het Fries, óf in het Nederlands geschreven moeten worden. Ook kan worden bepaald dat beide talen in die stukken moeten worden gebruikt. Ook de Minister die verantwoordelijk is voor onderdelen van de centrale overheid die hun werkterrein in Friesland hebben, kan dergelijke regels opstellen. Om erachter te komen welke regels gelden voor schriftelijke stukken, kunt u dus het beste rechtstreeks contact opnemen met uw gemeente of met de provincie.

Wanneer kan ik een Nederlandse vertaling van een Fries stuk krijgen?

Als een stuk in het Fries is geschreven, dan verstrekt het overheidsorgaan op uw verzoek een Nederlandse vertaling. Daarvoor bent u soms wel een vergoeding verschuldigd. Die vergoeding hoeft u niet te betalen als het bijvoorbeeld gaat om de notulen van de gemeenteraad en als u een direct belang heeft bij het onderwerp dat in die notulen wordt vermeld. Ook als u een beschikking heeft ontvangen die in het Fries is opgesteld, hoeft u geen vergoeding voor de Nederlandse vertaling te betalen.

Fries in de gemeenteraad en Provinciale Staten

In de vergaderingen van vertegenwoordigende organen die in Friesland zijn gevestigd (denk aan de gemeenteraad en Provinciale Staten, maar ook aan waterschappen) mag iedereen gewoon Fries spreken. En wat in het Fries wordt gezegd, wordt ook in het Fries genotuleerd.

Waar is het gebruik van het Fries wettelijk geregeld?

De Algemene wet bestuursrecht (afgekort: Awb) bevat algemene regels over het gebruik van het Fries in de contacten tussen overheidsorganen (de wet spreekt van: bestuursorganen) en burgers, maatschappelijke organisaties en bedrijven. Ook geeft de wet regels over de communicatie tussen overheidsorganen onderling. De regels zijn te vinden in de artikelen 2:7 tot en met 2:12 van de Awb.

FRIES IN HET ONDERWIJS

De tweetalige school

In de praktijk van het tweetalig onderwijs in Friesland geldt dat een school zich tweetalig noemt als het aan beide talen als vak en voertaal ruime aandacht besteedt. Het aantal van deze scholen bedraagt ongeveer tachtig. Op deze scholen is het Fries bij de start van het leesonderwijs de taal van de leesmethode.

In een nieuwe, experimentele opzet worden Fries en Nederlands met zogenaamde klankzuivere woorden -woorden die naar klank en schrijfwijze in beide talen gelijk zijn- op hetzelfde moment voor het eerst aangeboden.

Als het lezen in die taal klaar is, volgt de invoering van het Nederlands. Vanaf dat moment komen beide talen mondeling en schriftelijk aan de orde. Echter, nog lang niet op een evenredige manier: het Nederlands speelt in de praktijk duidelijk de eerste viool.

Fries als vak

Een vrij groot aantal basisscholen in Friesland volstaat nog met het geven van het Fries als vak. Afhankelijk van de beginsituatie -hier vooral de aanwezigheid van het aantal Nederlandstalige leerlingen- leert men de leerlingen Fries verstaan, lezen en spreken. Het schrijven blijft in deze scholen buiten beschouwing. Onderzoek heeft uitgewezen dat in scholen uit deze categorie gemiddeld 30 tot 45 minuten per klas per week aan het Fries wordt besteed.

Bij de invoering van de verplichting tot het geven van het Fries als vak (1980) kreeg het provinciaal bestuur de bevoegdheid om bepaalde scholen ontheffing te verlenen. De redenen voor ontheffing kunnen zijn: het ontbreken van de bevoegde leerkrachten en het niet of nauwelijks functioneren van het Fries in een bepaald gebied. Momenteel hebben meer dan zeventig basisscholen een ontheffing.

De leermiddelen zijn natuurlijk van groot belang voor de realisatie van tweetalig onderwijs. Tegenwoordig is er voor de basisscholen een grote verscheidenheid aan leer- en hulpmiddelen voor Friestalig onderwijs. Deze worden vervaardigd door medewerkers van het Gemeenschappelijk Centrum voor Onderwijsbegeleiding in Friesland, die tevens zorgt voor de begeleiding van leerkrachten.

Speciaal onderwijs

Voor het speciaal onderwijs werd op 23 april 1979 een rijkscommissie Fries ingesteld. Het rapport van de commissie verscheen in 1981. Kernpunten van het rapport waren de voorstellen om in de scholen voor het speciaal onderwijs aandacht aan het Fries te schenken, en het Fries als voertaal verplicht te stellen. De staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen is nog steeds bezig een regeling te ontwerpen, waardoor de scholen verplicht worden aandacht te besteden aan het Fries. Het voorstel met betrekking tot de verplichte voertaal Fries werd niet overgenomen door de staatssecretaris.

Voortgezet onderwijs

Scholen in het voortgezet onderwijs mogen het Fries als vak geven. In een aantal scholen is het zelfs een examenvak. Door het ontbreken van een goed wettelijk kader en de daarbij behorende financiële mogelijkheden is de positie van het Fries echter allesbehalve goed te noemen. Slechts vijf procent van de leerlingen in het voortgezet onderwijs volgt het Fries als vak.

Op 20 september 1977 hebben de Provinciale Staten van Friesland met algemene stemmen gewezen op de noodzaak, dat na de verplichting van het Fries in het basisonderwijs ook de verplichting in het voortgezet onderwijs moet volgen. En ingestelde rijkscommissie Fries voor het voortgezet onderwijs stelde in 1982 in haar eindrapport voor om in de onderbouw van het voortgezet onderwijs in Friesland het Fries als verplicht vak in te voeren en de daarvoor benodigde gelden ter beschikking te stellen. De

reactie van de staatssecretaris van OC&W wordt door de provincie Friesland ervaren als 'schriel beleid'.

Er werd geen geld beschikbaar gesteld voor leraarslessen. Scholen voor voortgezet onderwijs die het Fries willen invoeren, moeten binnen de bestaande middelen en mogelijkheden oplossingen vinden. En de verplichting om het vak Fries te volgen geldt pas als er twintig leerlingen per jaar zijn, die het vak willen volgen.

Lager en middelbaar beroepsonderwijs

In deze scholen wordt in heel bescheiden mate het Fries als vak gegeven. In vrij veel scholen functioneert het Fries wel als voertaal. Een leerlingtimmerman moet naast het Nederlandse woord 'zaling' ook het Friese synoniem 'krimpe' kennen.

Hoger (beroeps)onderwijs

In de scholen voor hoger beroepsonderwijs komt het Fries, met uitzondering van de PABO's, niet aan de orde. In de PABO's moet Fries worden gegeven. Als die lessen met succes zijn gevolgd, krijgt de student een aantekening, waardoor hij/zij bevoegd is het vak Fries te kunnen geven in de basisscholen. In een rapport heeft een commissie van deskundigen erop gewezen dat met name in de PABO's het Fries als vak onvoldoende is. De opleidingsscholen zouden het Fries bij taal- en letterkunde, pedagogiek, psychologie en didactiek een integrale plaats moeten toekennen.

Intussen zijn er ontwikkelingen, die voor de positie van het Fries in die instituten een bedreiging gaan vormen. Het landelijk beleid is erop gericht grote opleidingsinstituten te gaan vormen, waarin meerdere vormen van beroepsonderwijs worden samengevoegd. Die concentratie is nadelig voor het Fries.

Universiteit

Aan de Rijksuniversiteit Groningen wordt Fries aangeboden als studie.

FRIES IN CULTUUR, WETENSCHAP EN GODSDIENST

Cultuur

Net als andere provincies heeft Friesland een provinciale culturele raad: het Frysk Keunstynstitút. Uit een veelheid van activiteiten, is de meest opvallende: het Frysk Festival. Het grote aantal bezoekers aan het festival is wel een bewijs dat Friese cultuur leeft.

In friestalige lectuur en literatuur bestaat een grote verscheidenheid, bijna even groot als die in een groter taalgebied: van de bijbelvertaling tot een Bahai-brochure. Voor studiedoeleinden zijn praktisch alle gedrukte Friese teksten in de Provinciale Bibliotheek van Friesland te vinden. Ook het Frysk Letterkundich Museum en Dokumintaasjesintrum biedt ruime gelegenheid voor studie. De collectie bevat geordend materiaal over de Friese letterkunde na 1800, te weten materiaal over schrijvers (brieven, portretten, geluidsbanden) en over hun werk (handschriften, vertalingen, illustraties, kritieken, knipselmappen). Het FLMD heeft bovendien een museale afdeling met zowel wisselende als permanente exposities.

Wetenschap

Op dit terrein moet vooral de Fryske Akademy genoemd worden. Deze beperkt zich, al vanaf de start in 1938, beslist niet tot de geschiedenis en de taal, maar er stond en staat in het centrum de wil om toekomst te scheppen uit het verleden.

De Fryske Akademy heeft bijna veertig medewerkers. Een kleine dertig hiervan verricht wetenschappelijk werk, zoals het schrijven van een wetenschappelijk woordenboek Friese taal (Wurdboek fan de Fryske taal), dat uit 18 delen bestaat. Sinds de oprichting heeft de Fryske Akademy al vele publicaties uitgegeven. Van de eerste 500 is nagegaan welke talen gebruikt werden. Van de 67.890 pagina's zijn er 31.900 in het Nederlands en 31.100 in het Fries. De rest, 4.890 pagina's, staat in de Duitse, Engelse of Franse taal, of in Esperanto.

Godsdienst

Er worden in Friesland tamelijk weinig kerkdiensten in het Fries bezocht. ter verklaring hiervan moet in de eerste plaats worden gezegd dat er in heel Friesland ook maar weinig Friese kerkdiensten zijn. Te weinig predikanten willen of durven in zo'n dienst voor te gaan. Een tweede -historische- verklaring voor het geringe aantal diensten is de 'verhollandsing' van Friesland na de Reformatie. Langzamerhand ontstond het idee dat voor de godsdienst het Nederlands dé taal was. Fries werd als onfatsoenlijk ervaren. Sindsdien is er echter wel wat veranderd.

Zo werd al in 1943 een Friese bijbelvertaling gepubliceerd en verscheen in 1978 een nieuwe, oecumenische vertaling. In 1977 verscheen voor de protestantse kerken een 'Lieteboek foar de Tsjerken' (Liedboek voor de Kerken) en in 1980 kregen de rooms-katholieken hun liederbundel 'Kom nu mei sang' (Kom nu met zang). Toch is in de kerk het Nederlands nog steeds dé taal, en in tegenstelling tot andere domeinen is taalplanning hier erg moeilijk.